

Public Art

у сучасному просторі Києва.

Інсталяція. Перформанс. Акціонізм

ІРИНА ЯЦИК

Метою цієї роботи є дослідження явища Public Art у сучасному просторі Києва. На прикладі проектів-переможців грантової програми фонду «Ейдос» «Мистецтво в публічному просторі» буде розглянуто основні проблеми, над якими розмірковують художники, що працюють у зазначеному напрямі. Окремі розділи торкатимуться теоретичних проблем інсталяції перформансу й акціонізму як найуживаніших форм мистецтва, що виходить у суспільний простір.

Починаючи розмову про явище Public Art у сучасному просторі нашої столиці, спробуємо сформулювати загальне визначення цього мистецького спрямування. Отже, Public Art — це таке мистецтво, що орієнтується на непідготованого глядача і передбачає комунікацію з простором міста і його мешканцями. Художники, проблематизуючи у своїх проектах ті чи інші суспільні явища, намагаються привернути до них увагу широкого загалу. Public Art — надзвичайно демократичний напрям мистецтва. Ця демократичність відображається у виборі теми чи проблеми, яку піднімає автор (і яка може стосуватися будь-якого аспекту життя), у розмірах об'єктів, у жанровій варіативності. Проте всі проекти об'єднує орієнтація назовні, спрямована безпосередньо до людини. За аналогією з пси-

хологічними визначеннями типу людського характеру, Public Art можна назвати інтровертним напрямом. Широко використовуючи засоби іронії, епатажу, перебільшення, метафори чи асоціативні порівняння, художники провокують глядачів і таким опосередкованим чи прямим способом залучають їх до якихось дій (моменти інтерактивності надзвичайно поширені в проектах Public Art) або, що важливіше, — до роздумів над певним соціальним питанням. Public Art зазвичай уникає прямої “політизованості”. Це радше мистецтво натяку, що його кожен може сприймати на власний розсуд.

Будь-який проект Public Art у широкому сенсі має на меті над-ідею: пробудження свідомості глядача, зосередження, а згодом і можливе розв'язання суспільством актуальних проблем. Як в ідеалі діє цей механізм? Адже зазвичай мистецькі акції, перформанси чи інсталяції хоча й апелюють безпосередньо до глядача, однак залишаються для нього закритою книгою. Навмисно застосовуючи прийоми несподіванки, епатажу, розбіжність об'єкта і навколишнього середовища, художники створюють прецедент для привернення суспільної уваги до проблеми, громадського обговорення, різного роду рефлексій з цього приводу. Всі ці опосередковані висновки,

аналітичні розробки дають поштовх до конкретних дій.

За останні 30–40 років Public Art у країнах Європи і США набув неабиякої популярності. Адже історія цього мистецького спрямування починається ще з 60-х рр. В нашій державі робляться лише перші кроки. За останні кілька років у Києві відчутно тенденцію значного поживлення інтересу художників і новостворених інституцій у галузі культури до мистецтва в публічному просторі. Така активізація в цій сфері пояснюється справді потужним впливом Public Art на громадськість. Ми зупинимося на двох помітних подіях Public Art — Міжнародному фестивалі соціальної скульптури (2007), ініційованому Оксаною Чепелик і проведеному за підтримки Інституту проблем сучасного мистецтва АМУ, та конкурсі проектів міжнародного благодійного фонду «Ейдос» «Мистецтво в суспільному просторі» (2008).

Оксана Чепелик — не тільки художник, а й дослідник сучасного мистецтва. Вона вивчає, аналізує жанр соціальної скульптури, в якому активно працює, задаючись питанням про те, яку роль мистецтво відіграє в суспільному контексті. Соціальне спрямування її проектів можна пояснити кількома чинниками. Маючи за плечима освіту архітектора, вона намагається збагнути й осмислити соціум і соціальні проблеми крізь призму міста як просторової моделі в більш загальному сенсі і як середовища існування людини зокрема. Як художник, шляхом власного мистецького “висловлювання” вона втілює концепцію синтезу архітектурного простору, відеоінсталяції, фотографії, живопису в сучасному розумінні. За словами Оксани Чепелик, до соціальної скульптури належать роботи, що базуються на безпосередньому залученні людей, груп і спільнот до художніх процесів. “Джозеф Бойс назвав це мистецтвом “соціальної скульптури”, Грант Кестер називає “діалогічним мистецтвом”, Карлос Базуальдо — “експериментальною спільнотою”, Ніколя Бурріо — “мистецтвом взаємодії”. Свого часу Мелані Крін, куратор «Eyebeam», відо-

мої нью-йоркської інституції, що досліджує рухомі образи, класифікувала і мої проекти, пов’язані з новітніми технологіями, реалізовані у Ріо-де-Жанейро, Дессау, Франкфурті і Сіднеї на запрошення Баухаузу (2000–2002), як роботи соціальної скульптури”.

На нашу думку, жанр соціальної скульптури може вважатися одним із напрямів Public Art у широкому розумінні. Адже цей вид мистецтва передбачає обов’язкове залучення громадськості й активну комунікативну функцію “художник – об’єкт – проблема – громадськість”.

За формулюванням Бойса, яке наводить Оксана Чепелик, соціальна скульптура — це антропологічне визначення мистецтва: “Ми повинні разом розвинути соціальну концепцію мистецтва”. Він запропонував підходи, у яких працював “зі свідомістю глядача, формуючи її як скульптурну масу, розглядаючи публіку як соціальну пластику, і за допомогою мистецтва намагався підготувати краще майбутнє”.

Організатори фестивалю мали на меті почасти активізацію, почасти запуск механізмів певних соціальних і культурних перетворень шляхом зміни головної ролі мистецтва на роль актора в процесах урбаністичної трансформації, використовуючи його аналітичні процесуальні та комунікативні властивості.

Якщо спробувати окреслити головні проблеми, які турбують художницю, то це будуть теми формування масової свідомості та культурних трансформацій в умовах глобальної експансії медіа; проблеми генофонду, питання простору, соціуму, коду існування і життя людей, соціальні й етичні проблеми використання біологічного ресурсу стовбурних клітин і дитячої трансплантології. Цим та іншим актуальним проблемам були присвячені проекти «Канонізація» (2003), «Початок» (2006), «Генезис» (2007). Здебільшого у своїх проектах художниця велику увагу приділяє медіа-технологіям, зокрема відео (інсталяція «Virtual Sea Tower/Віртуальна морська вежа» (2000) та вже наведені проекти). Загалом, теми, які розробляє Оксана Чепелик, надзвичайно

скореговані для діалогу, орієнтовані на комунікацію, відкриті для аудиторії.

В рамках фестивалю було здійснено акцію групи «Контрабанда» (Україна; один з учасників — Гліб Вишеславський), що порушувала проблему рейдерських атак на київські культурні інституції. Головна ідея мистецького висловлювання полягала у пошуку альтернативних експозиційних площ через втрату стаціонарного галерейного простору. Активісти групи винайняли вінтажівку, до якої були прикріплені умовні твори мистецтва. Такий імпровізований вернісаж з художниками на борту впродовж дня їздив вулицями міста.

Жанри мистецької акції, перформансу та інсталяції часто вживані у проектах Public Art через їхню особливу специфіку, яка відповідає тим вимогам і завданням, які ставить перед собою мистецтво публічного простору.

Свою діяльність фонд «Ейдос» започаткував масштабним проектом — конкурсом творчої молоді «Самооборона» (2007), однією з номінацій якого було ствернення концепції музею сучасного мистецтва. В цій номінації переміг проект групи харківських художників «MUSEUM». Автори — Марія Нарозян, Ілля Павлов, Вероніка Кудінова, Марія Рубан, Олександр Маслов — пішли принципово новим шляхом, відмовившись від традиційної концепції музею як фізичної будівлі. Перемістивши літери «MUSEUM» назовні, вони змінили контекст, означивши територію міського парку розваг, стадіону як простір музею сучасного мистецтва.

“Наполегливо й віддано-вірно мистецтво дісталось до самих глибин людської природи, проникло в усі прояви сучасного життя. Демократія і гласність зле пожартували зі свідомості громадян, які вже не можуть категорично стверджувати, що є мистецтвом, а що — ні. Творчість художників уже не вміщується в традиційні рамки картин, ця творчість гуляє на вулицях, ринках та у підвалах. Гасло “Мистецтво — в маси” набуває зовсім іншого значення. Люди навкруги, керовані винятково власним загостреним

почуттям прекрасного, збагачують обличчя творчого руху. Зараз ми можемо сказати: “Маси — в мистецтво” або точніше: “Мистецтво вже у масах, варто лише його там побачити”. Вічне тяжіння мистецтва до зображення життя дійшло свого апогею, і зараз уже життя відображає мистецтво”, — в такій формі декларації чи маніфесту було висловлено основну ідею проекту в короткому описі каталогу виставки.

Проблема музею сучасного мистецтва досить близько торкається Public Art як одного з провідних нині напрямів сучасного мистецтва в світі. Таку номінацію було впроваджено у зв'язку з певною кризою музею як установи. Цю проблему обговорюють у мистецькому середовищі вже давно, адже нові й нові несподівані мистецькі твори провокують природне запитання: як, у який спосіб слід збирати й експонувати Contemporary Art? Чи пристосований музей, у традиційному сенсі слова, до цих завдань?

В Україні над питанням перспективи Музею як інституції не раз замислювався Гліб Вишеславський (здаємо його ідеї створення Екомузею, чи віртуального музею).

Отже, оголошенню конкурсу грантової програми фонду «Ейдос» «Мистецтво в публічному просторі» передував проект «MUSEUM», що безпосередньо стосувався проблеми зв'язку “мистецтво – спільнота”.

Однією з актуальних проблем сьогодення, яка відчувається і в нашій державі, є стереотипне мислення середньостатистичної людини суспільства споживання. Зокрема, масова культура, що є невід'ємним складником постіндустріального суспільства, поглинає особистість, більшість рекламних роликів, теле- та кінопродукція пропонує стандартні, схематичні моделі реакцій на ті чи інші явища, стереотипних суджень і висновків, аж ніяк не спонукаючи людину до власних роздумів. Суміжною з цим важливим питанням є проблема самоідентифікації. На їх вирішення і спрямовано проекти-переможці грантової програми фонду «Ейдос» (2008).

Проект Аліни Копиці «Особистий простір» — це індивідуальна мистецька акція, головна ідея якої, за словами авторки, полягає у відвойовуванні особистого простору в міському транспорті завдяки габаритному одягові. У своїй концепції художниця зазначає, що сукня уособлює візуалізацію її особистого простору, адже, за свідченням психотерапевтів і соціологів, людина має зону особистого соціального простору 1,3 метра. Проникнення натовпу у зону, меншу, ніж 1,3 метра, занурює людину у стан постійного стресу та підсвідомого хвилювання, примушує весь шлях до кінцевої мети поїздки перебувати у постійному напруженні.

У яскравій пишній сукні Аліна Копиця проїхалася електричкою «Київ – Фастів», а також київським метрополітемом у години пік, під час чого виголошувала певні тексти. Сама акція будувалася на епатажному контрасті сірої маси натовпу з несподіваним виглядом художниці, яка своїми діями прагнула привернути увагу пересічного громадянина до свого мистецького висловлювання. Шляхом активного вторгнення у свідомість невідомої аудиторії, якою мимоволі ставав кожен перехожий чи пасажир, авторка здійснила спробу дослідження проблеми, що її турбує. Звичайно, більшість людей дивилася на неї здивовано або взагалі ігнорувала подію, через віщо все це мало вигляд своєрідної таємної операції. Особистий простір було метафорично втілено у конкретне вбрання, яке, наче магічне коло з гоголівського «Вія», оберігає від небажаного вторгнення. Цей мотив перешкоди можна було вирішити і в інший спосіб, проте вибір саме сукні як інструменту захисту свідчить про феміністичне спрямування проекту і його перегук з прикладами жіночого акціонізму. На цей факт також вказує буквальный «звуковий супровід» акції, під час якого художниця голосно зачитує уривки з текстів Сімони де Бовуар, П.Елліот, Н.Менделл, уривки статей, присвячених фемінізму, маніфест «Фабріці Найденних Одежд» та історії про жінок, написані жінками.

Наступним втіленням проектом на момент написання цього дослідження був проект Дмитра Єрмолова «Стереотипи». В короткому авторському описі проекту було сказано: «Від мистецтва традиційно чекають чогось прекрасного, такого, що милуватиме око. Проект «Стереотипи», навпаки, представляє мігруючу інсталяцію, що має вигляд рядового сільського туалету (типу "сортир"), де вміщено фото і відеороботи. Стереотипи, які формуються на основі зовнішньої схожості об'єкту, руйнуються його внутрішнім наповненням. Місце задоволення фізіологічних потреб стає місцем задоволення потреб естетичних. Арт-критики можуть потренуватися у виявленні аналогій в історії мистецтв, обурені глядачі перейматимуться питанням: чи є це мистецтвом взагалі, ну, а дехто все ж спробує зрозуміти для себе, що це таке — стереотипи».

Інсталяція «Стереотипи» покликана провокативним шляхом наблизити глядача до розмірковування, а потім і до певного усвідомлення власної заангажованості й упередження. Використовуючи образ сільського туалету у зовсім несподіваному контексті респектабельного бульвару Шевченка, відразу за кінним монументом Щорсу, Дмитро Єрмолов спочатку збиває з пантелику. Коли зазираєш всередину, відчуваєш подив. Замість звичного видовища глядач опиняється в маленькому виставковому просторі, на стінах якого розміщені фото- і відеороботи. В свою чергу, серія світлин «Фотошпалери» є іронічним розміркуванням над традицією прикрашати свої оселі шпалерами із зображенням «райських куточків природи», що балансують на межі кітч. Такі поширені прийоми благоустрою власного житла також є стереотипним уявленням про Прекрасне.

Мобільність усієї інсталяції є важливим позитивним чинником цієї роботи, адже проблема, над якою працює автор, актуальна не тільки в Києві, а і по всій Україні. Можливість вільно пересувати об'єкт сприяє продовженню мистецького дослідження.

Отже, можна зробити висновок, що проекти Public Art, реалізовані в Києві фондом «Ейдос», деякі проекти Міжнародного фестивалю соціальної скульптури (зокрема, акція групи «Контрабанда») не відзначалися масштабністю. Всі вони радше мали характер вуличних акцій. Проте цей факт у жодному разі не применшує їхнє важливе значення для міста і громадськості.

Слід відзначити й інші проекти-переможці. Це «Перешкода» Аліни Якубенко та Дениса Саліванова; «Старт-тайм» Юрія Кручака

та «Опыт №1» (автори Ольга Балашова, Ольга Решта, Денис Дідур).

Важливим компонентом усієї програми «Мистецтво в публічному просторі» були лекція і майстер-клас Роджера М.Бюргеля, відомого німецького куратора, арт-критика і теоретика мистецтва. Під час зустрічі, організованої фондом «Ейдос» і Німецьким культурним центром у Києві, автори змогли презентувати і обговорити свої ідеї з куратором «DOCUMENTA».